
Снежана Радић

ОДУЗЕТИ МАНАСТИРСКИ И ЦРКВЕНИ ПОСЕДИ У ВАЉЕВСКОМ КРАЈУ ПО АГРАРНОЈ РЕФОРМИ 1946. ГОДИНЕ

Променом друштвено-економског и политичког система у нашој земљи након Другог светског рата, измењен је положај цркве и верских заједница.

Уставом ФНРЈ из 1946. године дошло је до "одвајања цркве од државе" што је за последицу имало укидање свих финансијских извора од којих се црква издржавала. Економски статус цркве темељно је уздрман годину дана раније, 1945, када је донет Закон о аграрној реформи и колонизацији¹, на основу којег је православној цркви у тадашњој Југославији одузето 70000 хектара земље и шуме.²

Преко осам векова наши манастири и цркве стицали су земљу на различите начине. У средњовековној Србији манастири у најчешће добијали имања од владара и властеле, али и од људи скромнијег иметка који су поклањали своје баштине за душу, гроб, помен... Имања су обухватала многа села и градове са људима. У тадашње време највећи црквени властелин био је манастир Хиландар, који је од 12. до 15. века под својом влашћу имао 360 села.³ Манастирска имања називана су метох, а уколико су имала више метоха, називана су метохија. Добијана су посебним јавним исправама, званим хрисовуље. Прве хрисовуље дали су свети Сава и Стефан Првовенчани 1219. године.⁴ Манастири су били великопоседници са гарантованом независношћу и правима, садржаним у хрисовуљама. Уз добијени економски имунитет уживају и изузеће од скоро свих државних, управних, судских и војничких обавеза. У границама својих поседа, поред духовне, имали су и световну власт над својим верницима.

1 Службени лист ДФЈ бр. 64 од 28. августа 1945. године

2 Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, књ. 3, Београд, 1991, 278

3 Радослав Грујић, *Азбучник Српске православне цркве*, Београд, 1993, 290

4 Исто, као напомена 2, књ. 1, 96

Манастирску економију чиниле су шуме и обрадива земља. Монаси, затим парохијани и сељаци (пре свега добровољно) баве се земљорадњом, воћарством, виноградарством, пчеларством и гајењем рибе. Приходи остваривани са економије и на друге начине (нпр. добровољни прилози), највише су коришћени за верске и хумане сврхе.

Захваљујући повластицама и домаћинском газдовању добрима, манастирима припада огромна заслуга за економски напредак средњовековне Србије.

У време турске власти српска црква постаје све сиромашнија због ратова, страдања и све већих турских намета. Не ретко, црквене и манастирске поседе преотимају самовољни турски властодршци. И поред свих недаћа, црква је била уз народ и често организатор устанака и побуна за ослобођење од Турака, што је народу давало снагу да истраје у борби за националну и верску слободу.

Манастири и цркве ваљевског краја настали су у периоду од 15. до 18. века.⁵ Махом су зидани у скровитим, шумом обраслим пределима. Архитектонска здања се одликују изузетном лепотом и по мишљењу стручњака неки елементи архитектуре манастира Пустинја су "далеки одјек традиције српске архитектонске школе". Већина их је у време турске владавине паљена, чак и више пута, а скоро сви манастири и цркве у ваљевском крају гореле су у време Кочине крајине. Упорношћу народа овога краја у 18. веку су обновљене и живописане. По величини, цркве су имале мање поседе од манастира.

Законом о аграрној реформи и колонизацији (у даљем тексту: Закон) остварено је начело: земља припада онима који је обрађују. Чланом 3 Закона прецизирано је чија одузета пољопривредна добра улазе у земљишни фонд, а у тачки в) истог члана пише: "Земљишни поседи цркава, манастира, верских установа и свих врста задужбина световних и верских". Чланом 8 Закона било је предвиђено да се одузме "само вишак преко 10 ха њихове укупне површине", а, изузетно, само појединим верским установама већег значаја или, "веће историјске вредности" оставиће се од поседа 30 ха обрадиве земље и 30 ха шуме. У власништво државе, поред земље која се одузима, прелазе и све зграде и постројења на њој са целокупним живим и мртвим пољопривредним инвентаром (чл. 4, тачка 1). Без накнаде одузимани су и шумски поседи, али како и коме ће се додељивати, требало је да буде регулисано посебним савезним законом (чл. 26, тачка 4).

Ступањем на снагу Закона, при Пољопривредном одељењу Окружног народног одбора Ваљево основан је Одсек за аграрну реформу.⁶ Одсек је имао задатак да прикупи податке о имањима већим од 45 ха,

5 Археолошки споменици и налазишта у Србији – Западна Србија, књ. 1, Београд, 1953. и архивски фонд који се налази у Историјском архиву Ваљево: Међуопштинска заједница културе Ваљево (1969–1974), кут. инв. бр. 10

6 ИАВ, фонд ОНО Ваљево (1944–1947), Пољопривредно одељење, 1945. и 1946. кут. инв. бр. 8

срески одбори да напишу сва имања која по Закону падају под "удар" аграрне реформе, док су месни народни одбори правили спискове сиромашних земљорадника, односно месних аграрних интересената који испуњавају права на доделу земље. ОНО Ваљево предложио је Министарству за аграрну реформу НР Србије да при свом одбору образује Окружни аграрни суд, што је и прихваћено.

Поступак око одузимања и расподеле земље био је сложен. Након утврђивања земљишног фонда за одређени месни народни одбор, формиран на основу одузете земље од "аграрних објеката" тј. бивших власника поседа, одржавани су зборови месних аграрних интересената. На тим зборовима утврђивао се број сиромашних земљорадника и доносиле одлуке о расподели земље, а право првенства имали су борци партизанских одреда (члан 16 Закона). Ове одлуке прослеђиване су Окружном аграрном суду у Ваљево и по њиховом "јавном обнародовању", у року од три дана могла се упутити жалба заинтересованих страна. Обично су биле пуноважне.

Мере нових државних власти, после увођења аграрне реформе 1945, нису заобишле ни цркве и манастире ваљевског краја. У Историјском архиву у Ваљево сачувани су подаци о одузетој земљи за шест верских установа.

Српски православни манастир Боговађа у Прњавору⁷ – посвећен св. Ђорђу

Одлука о утврђивању аграрних интересената донета је на збору МНО Боговађа 10. фебруара 1946, бр. 412. "На основу чл. 3, став 3 Закона о аграрној реформи и колонизацији у корист земљишног фонда МНО Боговађа, од манастира Боговађа одузето је 99.43,96 ха обрадивог земљишта, а необрадивог 423.97,16 ха." Такође, овом одлуком манастиру су одузете и неке зграде (нови конак, чардак) на шта је упућена жалба. Окружни аграрни суд у Ваљево 9. марта 1946. уважио је жалбу манастира, којем су остављене све зграде, "сем чардака који је потребан за смештај кукуруза".

Обрадива земља манастира Боговађа подељена је на сиромашне сељаке у селима:

Стрмово 5 ха	10 аграрних интересената
Прњавор 33.19,49 ха	36 аграрних интересената
Пепељевац 18.64,00 ха	21 аграрни интересенат
Латковић 12.75,82 ха	16 аграрних интересената
Доњи Врачевић 13.45,86 ха	15 аграрних интересената

Црква јовањска у Јовањи⁸ – Храм рођења Јована Крститеља

Одлуком МНО Јовања бр. 268 од 13. фебруара 1946. и одлуком Окружног аграрног суда у Ваљево бр. 347 од 21. фебруара 1946, цркви је

7 ИАВ, Фонд: Скупштина среза Ваљево (1944–1967) кут. инв. бр. 305, предмет бр. 143

8 Исто, исто, предмет бр. 144

по Закону остављено 10 ха земље од тога 2.03,82 ха обрадивог и 7.96,18 ха необрадивог. У КО Златарић одузето је 14.05,97 ха и то 3.07,58 ха обрадивог и необрадивог под шумом 10.98,89 ха.

Црква петничка у Петници⁹ – Храм Успења Богородице

Одлуком МНО Петница бр. 583 од 14. марта 1946. године цркви је остављено 5.50,24 ха обрадивог и 4.50,34 ха необрадивог земљишта. У корист земљишног фонда МНО Петница одузето је 2.03,00 ха.

Манастир Пустиња у Поћути¹⁰ – посвећен Ваведењу Богородице

Расправа по питању додељивања одузете земље манастира Пустиња сиромашним земљорадницима из села: Ребељ, Тубравић, Вујиновача и Ровни, одржана је 31. маја 1946. године у Поћути. Тада је донета одлука МНО Поћута бр. 805 по којој се посед манастира Пустиња у величини од 32.04,35 ха расподељује на 16 аграрних интересената.

Црква рибничка у Паштрићу¹¹ – Храм посвећен Часним Веригама

Одлуком МНО Паштрић бр. 267 од 9. априла 1946. утврђени су аграрни интересенти на поседу "ранијег власника неземљорадника Цркве рибничке у Паштрићу" на укупној површини од 11.57,59 ха. Земља је распоређена на 14 сиромашних сељака. Интересантно је да је парцела бр. 1037 у КО Паштрић величине 52,42 ара на којој се налазила црквена кућа, а која је такође пала под "удар аграрне реформе", остала недељива, као заједничко добро села Паштрић, с намером да се претвори у омладински културни дом.

Манастир Ћелије у Ћелијама¹² – Храм посвећен светим архангелима Михаилу и Гаврилу

Из извода из земљишних књига види се да је манастир Ћелије био власник земљишта у површини од 109.92,69 ха, од које 93.05,68 ха било под шумом, а остало 16.87,01 ха под зиратним или обрадивим земљиштем, пашњацима и зградама. Расправа месних аграрних интересената МНО Лелић одржана је 13. фебруара 1946. када је донета одлука бр. 2/46 да се одузме "скоро" сва шума и обрадиво земљиште. Манастиру је остављен Законом прописан посед од 10 ха и то 5.12,90 ха обрадиве и 4.87,10 ха под шумом. Саставни део записника је и решење збора да игуман манастира изабере земљу која им одговара. Одузета обрадива манастирска земља у величини од 12 ха подељена је на 20 сиромашних сељака.

9 Исто, исто, предмет бр. 145

10 Исто, исто, предмет бр. 146

11 Исто, исто, предмет бр. 147

12 Исто, исто, предмет бр. 148

На основу Закона о заштити споменика културе и природних реткости, манастир Ћелије је решењем Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије бр. 1423/50 од 10. новембра 1950. године стављен под заштиту државе. Већ 1951. године покренут је поступак за повраћај дела одузете земље, јер манастир по новостеченом статусу имао је право на 30 ха. Тек осам година касније пресудом Врховног суда НР Србије од 29. септембра 1959. године допуњена је одлука из 1946. и манастиру додељен законски максимум и то „15 ха обрадивог – пољопривредног и 15 ха необрадивог шумског земљишта.”